

Не дивно, що з такими спортивними досягненнями та заповзятістю освітяни мислили себе передовиками спортивної справи. У 1962 р. завкафедри спорту і спортивних ігор Кіровоградського ДПІ М. Фукс прямо називав студентів пропагандистами спорту серед населення. Причому коло впливу не обмежувалося лише учнями шкіл, де б працювали майбутні учителі фізкультури. Прикладом цьому слугувала створена у Кіровограді на громадських засадах юнацька спортивна школа. Її організатори, студенти Олександр Березан, Ольга Мальцева та Генріх Талчинський впровадили тренерську роботу, організували кілька футбольних команд, підготували туристичні походи, керували секціями на підприємствах, а також навчали плаванню у школах та у піонерських таборах. Не диво, що у таких зверненнях народжувалися й цікаві мрії. Озвучена завідувачем кафедри, вона заслуговує бути приведеною без змін: "...Над селом зайнявся світанок. Разом з променями сонця з репродукторів полинула бадора музика і колгоспний диктор провів: "Починається урок ранкової гімнастики!". На подвір'я, на свіже повітря сім'ями виходять колгоспники. Починається зарядка, і так щодня. А ввечері, після роботи, молодь і літні люди – батьки і діти – прямують на стадіон, спортивний майданчик. Їх можна побачити і на велосипедних доріжках, і на борцовському килимі, і на помості штангістів. Художня гімнастика, веслування, спортивні ігри... Всього й не перелічиш – кожний мешканець села залюбки удосконалює свою майстерність в уподобаному виді спорту" [15].

Список використаних джерел

1. Студентські канікули // Радянська освіта. – 31 січня 1953. – №5. – С.1.
2. Міжнародні студентські курси // Радянська освіта. – 9 липня 1960. – №55. – С.1.
3. Малишенко С. Учителі одержують вищу освіту // Радянська освіта. – 24 липня 1954. – №30. – С.3.
4. Студентські канікули // Радянська освіта. – 30 січня 1954. – №2. – С.4.
5. У студентів Житомирщини // Радянська освіта. – 30 січня 1963. – №8. – С.4.
6. Борисенко І. Екскурсія студентів-заочників // Радянська освіта. – 9 липня 1955. – №28. – С.4.
7. Гриценко М. Виставка, присвячена А. С. Макаренку // Радянська освіта. – 16 липня 1955. – №29. – С.2.
8. Сторчаков В. Дружба і співробітництво // Радянська освіта. – 6 квітня 1960. – №28. – С.4.
9. Ліпнер С. Хто сказав "периферія"? // Радянська освіта. – 6 травня 1964. – №36. – С.2.
10. Спартакіада студентів педвузів // Радянська освіта. – 4 липня 1953. – №27. – С.1.
11. Кузьмін М., Іваненко Ю. Республіканська спартакіада студентів педвузів // Радянська освіта. – 16 липня 1955. – №29. – С.1.
12. Ткаченко О., Лютворт Г., Новомінський А. Тут готують радянських учителів. З досвіду роботи Вінницького педагогічного інституту // Радянська освіта. – 17 листопада 1956. – №47. – С.3.
13. Корабльов М. Інженери здоров'я // Радянська освіта. – 28 вересня 1957. – №39. – С.3.
14. Яковичин В., Волощук В. Фестиваль дружби, праці і пісні // Радянська освіта. – 23 травня 1962. – №40. – С.4.
15. Фукс М., Славко Й. "Повпреди" великого спорту // Радянська освіта. – 11 серпня 1962. – №63. – С.4.
3. Malysenko S. Uchyteli oderzhuyut' vyshchu osvitu // Radians'ka osvita. – 24 lypnya 1954. – №30. – S.3.
4. Students'ki kanikuly // Radians'ka osvita. – 30 sichnya 1954. – №2. – S.4.
5. U studentiv Zhytomyrshchyny // Radians'ka osvita. – 30 sichnya 1963. – №8. – S.4.
6. Borysenko I. Ekskursiya studentiv-zaochnykiv // Radians'ka osvita. – 9 lypnya 1955. – №28. – S.4.
7. Hrytsenko M. Vystavka, prysvyachena A. S. Makarenku // Radians'ka osvita. – 16 lypnya 1955. – №29. – S.2.
8. Storchakov V. Druzhba i spivrobotnytstvo // Radians'ka osvita. – 6 kvitnya 1960. – №28. – S.4.
9. Lipner S. Khto skazav "periferiya"? // Radians'ka osvita. – 6 travnya 1964. – №36. – S.2.
10. Spartakiada studentiv pedvuziv // Radians'ka osvita. – 4 lypnya 1953. – №27. – S.1.
11. Kuz'min M., Ivanenko Yu. Respublikans'ka spartakiada studentiv pedvuziv // Radians'ka osvita. – 16 lypnya 1955. – №29. – S.1.
12. Tkachenko O., Lyutvort H., Novomins'kyy A. Tut hotuyut' radays'kykh uchyteliv. Z dosvidu roboty Vinnyts'koho pedahohichnoho instytutu // Radians'ka osvita. – 17 lystopada 1956. – №47. – S.3.
13. Korabl'ov M. Inzhenery zdorov'ya // Radians'ka osvita. – 28 veresnya 1957. – №39. – S.3.
14. Yakovyshyn V., Voloshchuk V. Festyval' druzhby, pratsi i pisni // Radians'ka osvita. – 23 travnya 1962. – №40. – S.4.
15. Fuks M., Slavko Y. "Povpredy" velykoho sportu // Radians'ka osvita. – 11 serpnya 1962. – №63. – S.4.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies and its methods of teaching sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

Recreation leisure and sport in pedagogical institutes of Ukrainian Soviet Socialist Republic during the "thaw" period (1)

The article illustrates the evolution of the types of recreation and sport leisure of educators in Pedagogical Institute of USSR during the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of content analysis method of educational media allowed illustrating the core of the leisure. It also helped to give general characteristics of leisure according to modern approaches in the theory and history of leisure.

Keywords: every-day life, students, recreation leisure, sport leisure, higher pedagogical school, de-Stalinization.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии и методики преподавания культурологических дисциплин, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

Рекреационный досуг и спорт в педагогических институтах УССР времён "оттепели" (1)

Иллюстрируется эволюция рекреационного и спортивного типов досуга педагогов пединститутов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.). Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проиллюстрировать наполнение досуга студентов; отследить соотношение характеристик внеучебного времени в соответствии с современными подходами теории и истории досуга.

Ключевые слова: повседневность, студенты, рекреационный досуг, спортивный досуг, высшая педагогическая школа, десталинизация.

* * *

УДК 930(477):351.853"1960/1970"

Савченко С. В.

аспірантка кафедри історії України, Інститут суспільства Київського університету ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ), savchenko.s.v.24@mail.ru

ОЛЕНА АПАНОВИЧ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПАМ'ЯТОК ХОРТИЦІ У 60-І – НА ПОЧАТКУ 70-Х РОКІВ ХХ СТ.

Досліджено зусилля О. М. Апанович та інших пам'яткоохоронців по реалізації проекту історико-культурного заповідника на Хортиці. Метою дослідження є показати роль і місце Олени Михайлівни Апанович у збереженні пам'яток українського козацтва на Хортиці у 1960 – на початку 1970 років. Аналіз раніше не досліджуваних матеріалів особового фонду вченої – нотаток,

листування та матеріалів наукової діяльності дозволило визначити концептуальні її підходи до збереження пам'яток і музейного будівництва на Хортиці.

У дослідженні зроблено висновок, що Олена Апанович у 1960 – на початку 1970 років була активним діячем пам'яткоохоронного руху. Вона була серед тих хто розробив наукові основи проекту створення заповідника козацтва на Хортиці згідно з постановою уряду УРСР 1965 року. І хоча у радянські часи не вдалося створити його у тому вигляді, як планувала О. М. Апанович та її однодумці, все ж таки основні ідеї саме пам'яткоохоронців 1960–1970 рр. згодом визначили структуру і концепцію заповідника.

Ключові слова: Олена Михайлівна Апанович, Хортиця, пам'яткоохоронний рух, історико-культурний заповідник, козацтво.

Коротка відлига часів Микити Хрущова в СРСР мала значний вплив на суспільно-культурні і політичні події в Україні. Одним із процесів, який активізувався поза волею вищого партійного керівництва, стало відродження національної пам'яті. Однією з таких форм відродження вважаємо пам'яткоохоронний рух. Не маючи змоги заборонити його, союзне та республіканське партійне керівництво намагалось спрямувати його у ідейно лояльне русло – збереження пам'яток радянського періоду. Але такі науковці як Олена Михайлівна Апанович надали пам'яткоохоронному руху національного характеру. Олена Апанович представляла тих діячів української культури, які були основною рушійною силою збереження козацьких пам'яток, зокрема Хортиці.

У фаховій літературі особливо наголошується на науковій та популяризаторській роботі Олени Апанович у галузі історії українського козацтва [1–5], але пам'яткоохоронна діяльність на Хортиці не була предметом спеціального дослідження. Усе ж ця праця була не менш ваговою, оскільки в умовах радянського ідеологічного диктату мала характер громадянського спротиву та по суті була продовженням діяльності “розстріляного українського національного відродження” 1920–1930 рр. Саме тому Ю. Данилюк та О. Бажан згадують Олену Апанович у контексті діяльності шестидесятників та дисидентів [6, с. 101].

Марія Дмитрієнко вважає, що козацька тематика була пріоритетною в науковій творчості О. М. Апанович. Вона цитує дослідницю: “Козацтво сформувало з мене патріота України, неможливо займатися історією козацтва і не бути патріотом України” [2, с. 73–74]. Також підкреслює послідовне обстоювання О. Апанович тези конструктивної ролі козацтва в національній історії Юрій Мицик, який один з перших досліджував пам'яткоохоронну діяльність О. Апанович. Він зазначає, що дослідниця з 1950–х рр. велику увагу приділяла опису та збереженню історичних пам'яток, пов'язаних з історією козацтва, насамперед Хортиці, склала науковий реєстр пам'ятних місць запорізького козацтва [7–10].

Але до цього часу у науковий обіг не було введено матеріали фонду О. М. Апанович Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського та фонду Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, у яких відображено пам'яткоохоронну діяльність вченої. Метою цього дослідження є, ґрунтуючись на вищезгадані матеріали, показати роль і місце Олени Михайлівни Апанович у дослідженні та збереженні пам'яток українського козацтва на Хортиці у 1960 – на початку 1970 років.

Олена Апанович, згадуючи в одному із інтерв'ю про свою працю над пам'ятками Хортиці, зауважила: “Хортиця увійшла в моє серце і душу. Я часто там бувала, я розробляла план панорами, разом з Киценком та іншими спеціалістами я розробляла проект історико-меморіального комплексу” [11, с. 41–42]. В іншому інтерв'ю вона вказувала на засадничу для себе ідею: “Вважаю, що не може такого бути, щоб по-справжньому вивчити історію українського козацтва і не стати патріотом України” [12].

Острів Хортиця в українському козакознавстві став символічним об'єктом. Велика заслуга в цьому і Олени Апанович. Ще в 1950 рр., перед затопленням Січей водами Каховської ГЕС, Олена Михайлівна працювала там в археологічній експедиції. А в 1960 рр. її діяльність із суто наукової перейшла і в практичну, пам'яткоохоронну площину. У той час Олена Апанович співпрацювала з Оленою Компан, Михайлом Брайчевським, Ярославом Дзирюю, Віктором Іванисенком, Борисом Антоненком-Давидовичем, Григорієм Кочуром, Надією Суровцовою, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, які становили основу київського інтелектуального середовища шестидесятників. Валерій Смолий вказував, що робота вчених Інституту історії у той період – В. Голубуцького, В. Дядиченка, О. Компан та О. Апанович по увічненню історії козацтва обумовлювалась не стільки науковими планами Інституту, скільки їх патріотичним служінням національній ідеї в умовах штучно насадженої політики русифікації України [13, с. 3].

Водночас важливо відзначити слушну думку Ю. З. Данилюка, що в партійно-державному апараті в той час також були ентузіасти, небайдужі до історичного минулого. Серед них – заступник голови Запорізького облвиконкому Микола Киценко. Він взявся за створення Хортицького меморіалу разом з однодумцем – начальником обласного управління культури Степаном Кириченком. Відгукнувся також і Олесь Гончар, який товаришував з Миколою Киценком. 4–7 серпня 1965 р. М. Киценко виклав ідею заступнику голови Ради Міністрів УРСР П. Троньку під час перебування останнього в Запорізькій і Дніпропетровській областях. П. Тронько переконав підтримати ініціативу першого секретаря запорізького обкому партії О. Титаренка та голову облвиконкому Ф. Мокроуса [13, с. 9–10]. Велику роль П. Тронька у цій справі підтверджує і Олена Апанович у одному з пізніших інтерв'ю.

У серпні 1965 р. вчені написали листа на ім'я керівника ЦК КПУ П. Шелеста і Голови Ради Міністрів УРСР І. Казанця про створення Державного заповідника історії запорізького козацтва на Хортиці. Секретар ЦК КПУ з ідеологічних питань Андрій Скаба, вислухавши пояснення Петра Тронька, погодився і поставив підпис на листі до ЦК КПУ поряд з підписом заступника голови Ради Міністрів. На засіданні Президії ЦК КПУ 31 серпня 1965 р. П. Шелест підтримав ідею, а 18 вересня 1965 р. постановою Ради Міністрів УРСР про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорізького козацтва було деталізовано відповідні заходи. Так ініціатива пам'яткоохоронців переросла у

широкомасштабну історично значиму програму [13, с. 11–13].

Постановою 18 вересня 1965 р. №911 передбачалось оголосити територію острова Хортиці в м. Запоріжжі Державним історико–культурним заповідником, закласти і впорядкувати на його території тематичний садово–декоративний парк. Пропонувалось за участю державних органів і науковців реалізувати програму збереження козацьких пам'яток [14].

До реалізації урядової постанови було залучено Академію наук УРСР і, зокрема, Інститут історії. Зважаючи на високий науковий авторитет Олени Апанович, Президія АН УРСР доручила їй скласти науково обґрунтований проект, який згодом став основою прийнятого Президією рішення про реалізацію урядової постанови. Олена Апанович у той період створила унікальну картотеку пам'ятних місць з історії козацтва в Україні та за її межами, яку вона передала Міністерству культури, а також опублікувала в 1967–1968 рр. у кількох номерах журналу “Україна” [2, с. 77].

На засіданні дирекції Інституту історії 25 липня 1966 р. слухали тематичні пропозиції до проектування меморіального комплексу на острові Хортиця. По цьому питанню доповідала Олена Апанович [15]. У своєму виступі вона зазначала, що Держбуд визначив, що створенням проекту меморіального комплексу повинно займатись Запорізьке обласне архітектурне управління. Воно створило попередній проект, який обговорювався в Запоріжжі, Держбуді УРСР, Спілці архітекторів України та з представниками Інституту історії. Після схвалення Інститутом історії пропонувалось створити остаточний проект комплексу. На її думку, під меморіальний комплекс мали відвести 220 га з більш ніж 3000 га. Освоєння території вона пропонувала здійснити у два етапи: перший планувалось завершити до 1970 року – на 200–річчя Запоріжжя. Меморіальний комплекс першої черги включав музей і панораму, які мали розміститися в одній будівлі. Музей повинен був мати 6 експозиційних залів та робочі приміщення. Два зали площею 250 м² відводились для показу ранньої історії запорізького козацтва та для радянської історії Хортиці. Також Оленою Апанович було повідомлено, що для панорами пропонувалось прийняти епізод взяття козаками Кафи 1616 року. Етнографічний музей під відкритим мав відтворювати частину Січі. Третя частина – архітектурно–скульптурне оформлення – козацький дозор, скульптурні зображення Тараса Бульби, козака Байди, козака Голоти, а також історичних діячів – Б. Хмельницького, К. Косинського, С. Наливайка, І. Сулими, П. Сагайдачного, Д. Нечая, М. Кривоноса.

Саме у цьому виступі на засіданні дирекції Інституту історії Олена Михайлівна поставила питання про перенесення могили Івана Сірка на територію Хортицького заповідника тому що могилі загрожує знищення і могили необхідно перенести, на що були виділені кошти. О. Апанович висловила думку, що Інститут повинен також сприяти перевезенню на Хортицю праху Петра Калнишевського та Йосипа Гладкого. Ці тематичні пропозиції також розглянули працівники відділу феодалізму Інституту історії. Зокрема, Дмитро Іванович Мишко позитивно відгукнувся про проект та вважав за необхідне створити

куточки природи, характерні для періоду Запорізької Січі.

За доповіддю Олени Апанович було ухвалено і запропоновано внести доповнення і уточнення: у плані експозиційних залів розширити матеріали по всім періодам історії козацтва, висвітливши історію окремих січей; ширше показати історію Запоріжжя після “возз'єднання” його з Росією, участь запорізького козацтва в народних рухах, Визвольній війні середини XVII ст. – очевидно як політична вимога того часу [13, с. 79–80; 15; 16].

Олена Апанович у реалізації постанови тісно співпрацювала із Миколою Киценком та Степаном Кириченком [2, с. 77]. У результаті з урахуванням думок спеціалістів та широкої громадськості, була вироблена схема і визначені головні вузли, напрямки майбутнього історико–меморіального комплексу з етнографічною та природною частинами, а також музею з панорамою [17, арк. 7].

Вона брала участь в обговоренні попереднього проекту загальної реконструкції острова Хортиці і відповідного проекту створення меморіального комплексу. Ці обговорення проходили в Запоріжжі, в Держбуді УРСР і в Спілці архітекторів України [18]. Про це обговорення згадує у листі до Олени Апанович Микола Киценко 12 квітня 1967 р.: “5–го квітня від приїжджих киян я дізнався, що в столиці відбулися збори представників творчої інтелігенції, на яких обговорювалось питання про Хортицю... Не знаю, що там говорилося, ким говорилося, але страшенно радий. Який би я був щасливий, якби побував на тім обговоренні! Хай на ножах, хай на лезах! В моїй душі немає нічого святішого Хортиці” [19, арк. 2].

Та реалізація постанови наразилась на значний спротив та байдужість місцевих партійних органів та господарюючих суб'єктів. У зв'язку з цим важливо згадати заяву, датовану 17 квітня 1967 р., до голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури К. К. Дубини про стан острова Хортиця. Документ за підписами голови Київської міської організації УТОШК К. Стецюк, голови історичної секції УТОШК О. Компан, О. Апанович (підписана як консультант проектної групи по створенню історико–меморіального комплексу), скульптора І. Гончара, письменника С. Плачинди, студентів–дипломників Віктора Красенка, Анатолія Матвієнка, Василя Гуменюка, Петра Римара, Валентина Куземка, Віктора Барсука. У листі зазначалось: продовжувалась забудова острова без врахування його заповідного статусу, відбувалось розмежування парканами, які “шматують ландшафт острова, порушуючи його природну архітектоніку”. Підписанти вважали, що необхідно припинити руйнування пам'яток і ландшафту [20; 16, арк. 168–170].

Очевидно, саме це звернення спонукало місцеву Запорізьку владу створити комісію, включаючи заступника прокурора області, для вивчення питання землевідводів і забудови. У висновках комісії було зазначено, що Запорізький виконком та головний архітектор міста С. П. Василевський допустили грубе порушення законодавства, проекти будівництва ні з ким не було погоджено [13, с. 92–94]. Тому комісія

пропонувала заборонити відведення ділянок у плавневій частині острова та припинити будівництво.

Яким уявляла Хортицький заповідник Олена Апанович, бачимо з її листа того періоду. У музеї під відкритим небом вона вважала за необхідне реконструювати гончарну і зброярську майстерню, сторожову вежу та частину Чортомлицької Січі [21]. О. М. Апанович розглядала важливість збереження пам'яток Хортиці з суто наукових позицій. Це яскраво демонструє лист, який готувала Олена Апанович, за підписом завідувача відділом історії феодалізму Інституту історії Вадима Дядиченка Запорізькому філіалу Українського державного проектного інституту "Укрмістбудпроект" після розгляду відділом. Науковці вважали за доцільне відзначити пам'ятними знаками тільки ті місця, де було проведено дослідження і встановлено приналежність пам'ятки, схему чи план усієї системи укріплень [21].

24 листопада 1967 р. у Київському Будинку архітектора відбулось обговорення громадськістю згаданого проекту, на якому була присутня і О. Апанович. Важливо зазначити, що розробку проектів було доручено молодим випускникам-архітекторам Київського художнього інституту. Етнографічна частина комплексу передбачала відтворення фрагменту Запорізької Січі на Славутиній скелі з кошом із восьми куренів, січової церкви, будинків кошового та писаря, базарної площі зі стовпом ганьби, куренів з крамом, пушкарні, писарської та співочої школи, грецького будинку, фортифікаційних укріплень. У меморіальному парку автор В. Красенко планував розмістити козацький табір з возів, козачу варту, зимівники, бурдюги, млини. Між островами Хортиця і Мала Хортиця планувалось влаштувати козацький перевіз. Пропонувалось спорудити пам'ятники козаку Голоті, Байді, Мамаю, Марусі Богуславці, Тарасові Бульбі. Перша черга плану мала бути виконана в 1971–1972 рр. [13, с. 123].

Обговорення проектів відвідали знані письменники: Яків Баш, Олесь Гончар, Василь Козаченко, Микита Шумило, Борис Антоненко-Давидович, Анатолій Шیان, Михайло Чабанівський і Павло Загребельний. Представлений і проєкт групи запорізьких архітекторів "Укрміськбудпроект" (М. Булахов, С. Василевський, М. Жаріков, С. Шестопал). Письменник Іван Цюпа відзначив у своєму виступі, що проекти студентів-дипломантів дещо бідні, хоча глядачі відзначили новаторське вирішення ними теми. Він звернув увагу на помітну ваду проекту запорожців – музей у формі модерної будівлі-паралелепіпеда: "Він схожий на сучасний ресторан або готель, а то й просто на крематорій". Критикував він і скульптури козаків – Тарас Бульба не був історичною особою, у той час як існувало багато історичних постатей [13, с. 125–126].

Обговорення проектів було емоційним. Ю. Щербак у своєму виступі зокрема зазначив: "Ми нарешті повернулись до нашої славної історії...". Він вказав на провінційність проєкту запорізької групи архітекторів: "Це не музей, це не будинок, це щось розпливчате. Це стандартний будинок, з якого можна зробити бар і що завгодно. Поїдьте шляхами Європи і побачите там сотні таких будинків. Кого ви думаєте схвилювати такими будинками? На що підкреслювати провінцію? Скільки можна бути провінціалами?". Ю. Щербак вважав, що

проєкт молодих київських архітекторів є кращим і нестандартним, яким і пропонував передати остаточне закінчення проєкту і не створювати об'єднаного проєкту: "не будемо робити суміші коня з мотоциклом" [13, с. 128–129].

Д. Я. Телегін – директор Інституту археології АН УРСР, висловив думку переважної більшості археологів і розкритикував будівництво запорізького кладовища на курганах. Також нищівній критиці було піддано розміщення кам'яних баб епохи бронзи і половецьких, які не мали відношення до козацтва. Він розповів про досвід відновлення фортець у Латвії і Естонії. Виступив він проти і "стягування" з музеїв України всього, що пов'язане з козацтвом [22, арк. 1–77]. Після цього було прийняте рішення про відхилення всіх проєктів і проведення нового конкурсу із урахуванням висловлених зауважень.

М. Киценко зазначав, що після провального виступу згаданого архітектора С. Василевського при представленні першого проєкту у Київському Будинку архітектора, коли аудиторія "посадила" його, автор розробки образився. Адже він підтримував тих, хто говорив: "А для кого це ми будемо? Для націоналістів?" [13, с. 96]. Це свідчить не лише про опір урядовій постанові, а і про вороже сприйняття номенклатурою ідеї історичного заповідника [16, арк. 144–148].

І, хоча, ряд компонентів заповідника було розроблено вдало, Рада Міністрів УРСР оголосила загальносоюзний конкурс. 14 лютого 1968 р. було прийнято відповідне рішення виконкому Запорізької обласної ради. Далі затвердити програму і склад журі конкурсу, узгоджені з Інститутом історії, Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, Спілками архітекторів і художників, Держбудом та Міністерством культури. Обласний відділ у справах будівництва і архітектури і Запорізький філіал інституту "Укрміськбудпроект" до 27 лютого 1968 р. повинні були підготувати і розіслати всім проектно-архітектурним організаціям України програму та умови конкурсу. Журі до 25 червня 1968 р. мало доповісти про його результати [13, с. 150–151].

До конкурсної комісії від АН УРСР було запропоновано Олену Апанович, Олену Компан, Костя Гуслистого, а також увійшли Олесь Гончар, Василь Касян, Григорій Майборода, Микола Киценко, Іван Гончар, Григорій Логвин та інші представники громадськості [13, с. 147]. На засіданні комісії було відзначено, що на конкурс у визначений термін надійшло 15 проєктів, з яких за обсягом проектного матеріалу задовольняли вимоги конкурсу – 11. Але у серпні 1968 року не вдалось обрати гідного. Двома трьома групам вирішили доручити продовжити роботу.

У контексті цих подій особливу цікавість викликають нотатки з архіву Олени Апанович щодо її концепції розвитку заповідника (підкреслення О. М. Апанович):

"1. Державний історико-культурний заповідник присвячений не тільки Хортиці, а всьому запорізькому козацтву, збереженню пам'яті про нього.

2. Охоплює територію не тільки Хортиці Великої. Включає Малу Хортицю, навколишні скелі – Три стовпи з Запорізькою мискою і Середню скелю, з

стоянками первісної людини і археологічними знахідками.

3. Уся Хортиця – заповідник, по всій її території стоятимуть пам'ятні знаки.

4. Головні роботи – завдання історико-меморіального комплексу. 240 гектарів північно-східна частина острова, серце заповідника”.

На думку дослідниці, комплекс мав складатись з трьох частин – музей-панорама, музей просто неба, садово-декоративний парк. На території меморіального комплексу та біля нього мали бути майстерня для виготовлення сувенірів, книжковий магазин, фото-павільйон, мала бути відтворена частина Запорозької Січі XVII століття – вісім куренів, січовий майдан, козацька церква, зброярня, гончарня, табір з возів, сторожові башти, грецький будиночок, а в затоці – чотири-шість козацьких чайок. Місце Січі – за земляними валами П. Сагайдачного, які включені до комплексу. Скульптурні зображення на площі 200 га повинні були відобразити найвидатніших козацьких керівників та дружбу запорізьких та донських козаків. При в'їзді в заповідник мала розташовуватись скульптурна група “Козаки в дозорі” [20].

Протокол наради у заступника голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька з питань проектування заповідника на Хортиці, яка відбулась 7 квітня 1970 р., зафіксував, що конкурс на проект історико-меморіального комплексу заповідника не дав задовільних наслідків. Запорізьким філіалом інституту “Укрміськбудпроект” не були після конкурсу враховані рекомендації. Було прийнято рішення Ради Міністрів УРСР до 1 травня подати варіанти ескізних рішень образу музею з скульптурною композицією та 4–5 діорамами в ньому, а до 1 липня – тематико-експозиційний план музею [13, с. 233; 23, арк. 201].

Олена Апанович активно займалась проблемами експозиційного плану для Хортицького заповідника. Про що свідчать щоденникові записи семи днів у червні 1970 року [24, арк. 1]. У протоколі розгляду технічного проекту музею, затвердженого Міністерством культури та Держбудом УРСР (засідання відбулось 28 та 30 грудня 1970 р.) відображено, що у обговоренні брали участь від АН УРСР О. Апанович, К. Гуслистий, В. Дядиченко, О. Компан, від Спілки архітекторів України – І. Мезенцев, від Спілки письменників – Я. Баш. Також були представники від Запорізького облвиконкому, запорізькі архітектори “Укрміськбудпроект” М. Жаріков, В. Шестопал, В. Барсук, В. Дубінін, від відділу культури ЦК КПУ І. Кравець. У засіданні взяв участь і заступник голови Ради Міністрів УРСР П. Тронько. Олена Михайлівна виступила при обговоренні інформації архітектора М. Жарікова (голова філії інституту) і висловила зауваження до діорам. Технічний проект музею був схвалений в цілому і рекомендований до затвердження та подальшої розробки [13, с. 233–234].

12 січня 1971 р. Олена Михайлівна брала активну участь у розширеному засіданні відділу феодалізму Інституту історії, де обговорювалась тематика діорам і куренів у заповіднику [24, арк. 1]. Також Олена Михайлівна Апанович увійшла до складу консультативної науково-методичної ради по проектуванню і спорудженню заповідника запорізького

козацтва, яка була затверджена Радою Міністрів України 10 травня 1971 р. Очолив цей орган відомий вчений Федір Павлович Шевченко. Заступниками були В. Д. Єлізаров – заступник голови Держбуду УРСР та М. П. Киценко. Члени ради були поділені на секції – з питань архітектури, історії (входили окрім О. Апанович, Л. Гісцова – керівник відділу давніх актів ЦДІА УРСР, В. Сидоренко – завідувачий відділом феодалізму Київського державного історичного музею), з питань етнографії (К. Гуслистий, Я. Прилипка, М. Олійник), з питань дендрохронології, з питань мистецтва (серед інших – Г. Якутович), музики, літератури (В. Шевчук), музейної справи [13, с. 276–278].

Але на заваді реалізації планів по Хортицькому заповіднику Олени Апанович та її однодумців стала радянська система. П. Шелест підтримував ідею будівництва заповідника на Хортиці, але після його зміщення і початку ідеологічного наступу “маланчуківщини”, будівництво на Хортиці розглядалось як рецидив українського націоналізму [13, с. 16]. Як говорила Олена Апанович, “в 1972 році ми навіть не помітили, як вповзала брежнєвщина – а вона просто вповзала. Усе під корінь підрубали – нас звільнили з роботи, Киценка зняти з роботи. Він, між іншим, прийшов і попередив, що є план заарештувати науковців, пов'язаних з цією справою. Так що над нами висів і арешт. Але щось там переграло” [25]. Існують також інші свідчення про особливу увагу каральних органів до Олени Апанович. Молодий художник Малежик (ім'я не згадується – С. С.), який допомагав дослідниці козацтва у підготовці реєстру пам'яток, пов'язаних з січами, сам брав участь у демонстрації протесту в Києві і тому мав “профілактичні” бесіди у КДБ. На одній із них йому сказали доносити на Олену Апанович: “Щось вона занадто сильно захоплюється козацтвом” [25].

Нова хвиля боротьби з націоналізмом привела до того, що П. Т. Тронько отримав як заступник голови Ради Міністрів УРСР стягнення, звільнено з роботи М. П. Киценка, вилучена з обігу його книжка “Хортиця в героїці і легендах”, вінвиключений з партії та затаврований як український буржуазний націоналіст [13, с. 4]. Слава козацької берегині, ледве чи не “єдиного козака в українській історичній науці”, обернулася у 1972 р. для О. Апанович відлученням від будь-якої наукової та громадської роботи, фактичною заборонаю публікуватися. Перед тим голова профспілки інституту на зборах сказав про О. Апанович та О. Компан, що це “сорняк, який треба виривати з корінням” [25].

Засуджено і плани створення заповідника за “надмірні масштаби” і концентрацію на “національному питанні”, захоплення козацькою старовиною, “ідеалізацією” січового самоврядування. Замість козацької зв'язки музей повинен був показувати класову боротьбу, а замість скульптурної групи “Козаки в дозорі”, встановити монумент робітничому класу [13, с. 18–20].

Таким чином, можна зробити висновок, що Олена Апанович у 1960 – на початку 1970 років була активним діячем пам'яткоохоронного руху збереження пам'яток козацтва. Вона також була серед тих вчених, які розробили наукові основи проекту створення

заповідника козацтва на Хортиці згідно з постановою уряду УРСР 1965 року. І хоча у ті роки не вдалося створити заповідник у тому вигляді, як планувала О. М. Апанович та її однодумці, все ж згодом основні ідеї пам'яткоохоронців 1960–1970 рр. стали основою його концепції.

Список використаних джерел

1. Апанович О. М. Під знаком Кліо: на пошану О. Апанович: 36 статей / Упор. О. А. Удод. – Дніпропетровськ: МП “Промінь”, 1995. – 200 с.
2. Дмитрієнко М. Ф. 80-річчя від дня народження О. М. Апанович / М. Ф. Дмитрієнко // Український історичний журнал. – 1999. – №5. – С.70–86.
3. Білик І. Під знаком Діви, або Гороскоп для Олени Михайлівни // “Літературна Україна”. – 1994. – 13 жовтня.
4. Богачевська-Хом'як М. Людина повної посвяти науці // Неопалима купина. – 1995. – №7/8. – С.11.
5. Історія українського середньовіччя: Козацька доба: Збірник наукових праць (На пошану історика лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка Олени Михайлівни Апанович): У 2 ч. – К., 1995.
6. Данилюк Ю. З., Бажан О. Г. Опозиція в Україні (друга половина 50–х – 80–ті рр. XX ст.) / Ю. З. Данилюк, О. Г. Бажан. – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.
7. Мицик Ю. Козацька мати // Слово просвіти. – 1999. – вересень–жовтень. – №9 і 10 (63 і 64).
8. Мицик Ю. А. Олена Апанович про українське козацтво // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. – Запоріжжя, 1997. – Вип.1. – С.191–195.
9. Мицик Ю. На пошану козацької матері / Юрій Мицик, Олег Ребан // Українське Слово. – 1995. – №32. – 10 серпня. – С.7.
10. Мицик Ю. Апанович Олена Михайлівна // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – 2-е вид, доп. і перероб. / НДІ козацтва при Запоріж. нац. ун-ті; Ред. С. Р. Лях. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С.17–18.
11. Овсієнко В. Коли козацтво стало ідеологічним криміналом... Фрагменти неопублікованих спогадів Олени Апанович // Політика і культура. – 2000. – №10 (45). – 17 березня. – С.41–43. – Фот.
12. Тарнашинська Л. 55 літ “під знаком Кліо” // Дзеркало тижня. – 2004. – 3 вересня. – №35. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/55_lit_pid_znakom_klio.html
13. Збережемо ту славу: Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50–х – 80–х рр. XX ст.: Збірник документів та матеріалів / Упор.: О. Г. Бажан (кер.) та ін. – К.: Рідний край, 1997. – 474 с.
14. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.374. – Оп.1. – Од. зб. 37. Не нумеровані аркуші.
15. Там само. – Од. зб. 23. Не нумеровані аркуші.
16. Державний архів Запорізької області. – Ф. Р-5760. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.126. Копія.
17. ІР НБУВ. – Ф.374. – Оп.1. – Од. зб. 1.
18. Там само. – Спр.38. Не нумеровані аркуші.
19. Там само. – Спр. Листування. 34 од. зб. 35 арк. 2 од. зб.
20. Там само. – Спр.39. Не нумеровані аркуші.
21. Там само. – Спр.304. Листи О. Апанович.
22. Центральний державний архів–музей літератури та мистецтва України. – Ф.640. – Оп.1. – Спр.1120.
23. Науковий архів Національної спілки краєзнавців. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.2.
24. ІР НБУВ. – Ф.374. – Оп.1. – Спр. Апанович О. М. Щоденникові записи 1951–1996. Позапланова робота 1971 рік.
25. Архів Харківської правозахисної групи: Інтерв'ю з О. Апанович, 20 серпня 1999 р. – Режим доступу: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1121119522&w=%C0%EF%E0%ED%EE%E2%E8%F7>

References

1. Apanovych O. M. Pid znakom Klio: na poshanu O. Apanovych: Zb. statei / Upor. O. A. Udod. – Dnipropetrovsk: MP “Promin”, 1995. – 200 s.
2. Dmytriienko M. F. 80-ričchia vid dnia narodzhennia O. M. Apanovych / M. F. Dmytriienko // Ukrainnyi istorichnyi zhurnal. – 1999. – №5. – S.70–86.

3. Bilyk I. Pid znakom Divy, abo Horoskop dlia Oleny Mykhailivny // “Literaturna Ukraina”. – 1994. – 13 zhovtnia.

4. Bohachevska-Khomiak M. Liudyna povnoi posviaty nautsi // Neopalyma kupyna. – 1995. – №7/8. – S.11.

5. Istoriia ukrainskoho serednovichchia: Kozatska doba: Zbirnyk naukovykh prats (Na poshanu istoryka laureata Derzhavnoi premii im. T. Shevchenka Oleny Mykhailivny Apanovych): U 2 ch. – K., 1995.

6. Danyliuk Yu. Z., Bazhan O. H. Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.) / Yu. Z. Danyliuk, O. H. Bazhan. – K. : Ridnyi kraj, 2000. – 616 s.

7. Mytskyk Yu. Kozatska maty // Slovo prosvity. – 1999. – veresen-zhovten. – №9 i 10 (63 i 64).

8. Mytskyk Yu. A. Olena Apanovych pro ukrainske kozatstvo // Zaporozke kozatstvo v pamiatkakh istorii ta kultury. – Zaporizhzhia, 1997. – Vyp.1. – S.191–195.

9. Mytskyk Yu. Na poshanu kozatskoi materi / Yurii Mytskyk, Oleh Repan // Ukrainse Slovo. – 1995. – №32. – 10 serpnia. – S.7.

10. Mytskyk Yu. Apanovych Olena Mykhailivna // Ukrainse kozatstvo: Mala entsyklopediia. – 2-e vyd, dop. i pererob. / NDI kozatstva pry Zaporiz. nats. un-ti; Red. S. R. Liakh. – K. : Henezia; Zaporizhzhia: Premier, 2006. – S.17–18.

11. Ovsienko V. Koly kozatstvo stalo ideolohichnym kryminalom... Frahmenty neopublikovanykh spohadiv Oleny Apanovych // Polityka i kultura. – 2000. – №10 (45). – 17 bereznia. – S.41–43. – Fot.

12. Tarnashynska L. 55 lit “pid znakom Klio” // Dzerkalo tyzhnia. – 2004. – 3 veresnia. – №35. – Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/55_lit_pid_znakom_klio.html

13. Zberezhemo tuiu slavu: Hromadskiy rukh za uvichnennia istorii ukrainskoho kozatstva v druhii polovyni 50-kh – 80-kh rr. XX st.: Zbirnyk dokumentiv ta materialiv / Upor.: O. H. Bazhan (ker.) ta in. – K. : Ridnyi kraj, 1997. – 474 s.

14. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho (dali – IR NBUV). – F.374. – Op.1. – Od. zb. 37. Ne numerovani arkushi.

15. Tam samo. – Od. zb. 23. Ne numerovani arkushi.

16. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti. – F. R-5760. – Op.1. – Spr.1. – Ark.126. Kopia.

17. IR NBUV. – F.374. – Op.1. – Od. zb. 1.

18. Tam samo. – Spr.38. Ne numerovani arkushi.

19. Tam samo. – Spr. Lystuvannja. 34 od. zb. 35 ark. 2 od. zb.

20. Tam samo. – Spr.39. Ne numerovani arkushi.

21. Tam samo. – Spr.304. Lysty O. Apanovych.

22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv–muzei literatury ta mystetstva Ukrainy. – F.640. – Op.1. – Spr.1120.

23. Naukovyi arkhiv Natsionalnoi spilky kraieznavtsiv. – F.1. – Op.1. – Spr.2.

24. IR NBUV. – F.374. – Op.1. – Spr. Apanovych O. M. Shchodennykovi zapysy 1951–1996. Pozaplanova robota 1971 rik.

25. Arkhiv Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy: Interv'yu z O. Apanovych, 20 serpnia 1999 r. – Rezhym dostupu: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1121119522&w=%C0%EF%E0%ED%EE%E2%E8%F7>

Savchenko S. V., graduate student, the department History of Ukraine, Institute of Society, Boris Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv), savchenko.s.v.24@mail.ru

Olena Apanovych in the protection of Khortysia historic heritage in 60 – early 70's the XX century

The article studies the efforts of O. Apanovych and other protectors of cultural heritage to carry out the island of Khortysya historical conservancy area project. The study is to show the role and place of Olena Mykhailivna Apanovych in preservation of Ukrainian Cossacks cultural heritage on Khortitsa in 1960 – early 1970s. The analysis of never-before-studied materials from the researcher's personal holding – notes, correspondence and research materials – allowed us to define her conceptual approaches to the conservation of cultural heritage and museum construction on Khortysya.

The study came to the conclusion that in 1960 – early 1970's Olena Apanovych was an outstanding person of cultural heritage protection movement. She was one of the researchers who developed the scientific basis of Khortysya historical conservancy area project according to the Resolution of the USSR Government in 1965. Although it was not possible to create it as planned by O. M. Apanovych and its associates in Soviet times, yet their main idea in 1960–1970 defined the concept and structure of the conservancy area later.

Keywords: Olena Apanovych, Khortysia, the movement of historical heritage protection, the historical conservancy area, the Cossacks.

Савченко С. В., аспірантка кафедри історії України, Інститут общества Киевского университета им. Бориса Гринченко (Украина, Киев), savchenko.s.v.24@mail.ru

Елена Апанович в сохранении достопримечательностей Хортицы в 60-е – в начале 70-х годов XX в.

Исследованы усилия Е. М. Апанович и других членов общества охраны памятников в 1960 – в начале 1970 годов по реализации проекта историко-культурного заповедника на Хортице. Целью исследования является показать роль и место Елены Михайловны Апанович в сохранении достопримечательностей украинского казачества на Хортице в 1960 – в начале 1970 годов. Анализ ранее не исследуемых материалов личного фонда ученой – заметок, переписки и материалов научной деятельности позволил определить ее концептуальные подходы к сохранению достопримечательностей и музейного строительства на Хортице.

В исследовании сделан вывод, что Елена Апанович в 1960 – в начале 1970 годов была активным деятелем движения по охране памятников. Она была среди тех, кто разработал научные основы проекта создания заповедника казачества на Хортице согласно постановлению правительства УССР 1965 года. И хотя в советские времена не удалось создать его в том виде, как планировала Е. М. Апанович и ее единомышленники, все же основные идеи именно деятелей движения по охране памятников 1960–1970 годов впоследствии определили структуру и концепцию заповедника.

Ключевые слова: Елена Михайловна Апанович, Хортица, движение по охране памятников, историко-культурный заповедник, казачество.

* * *

УДК 94(477)“1985/1989”:35.084.3

Кузьменко Ю. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин, Ніжинський
державний університет ім. Миколи Гоголя
(Україна, Ніжин), kuzmenko_yulia@ukr.net

КАДРОВА ПОЛІТИКА В. ЩЕРБИЦЬКОГО В УРСР ПЕРІОДУ ПЕРЕБУДОВИ

Розглянуто проблеми кадрової політики в УРСР у роки перебудови. У дослідженні здійснено аналіз особливостей кадрової політики, факторів впливу на добір та розстановку кадрів, динаміки кадрових ротацій та наслідків політичної реформи М. Горбачова номенклатури УРСР. Автор робить висновок про те, що номенклатура УРСР зазнала суттєвих трансформацій, які були обумовлені політичною реформою та докорінними змінами у кадровій політиці. Якщо на початковому етапі перебудови становище керівних кадрів республіки можна охарактеризувати як відносно стає, що обумовлювалося суб'єктивним баченням В. Щербицького кадрового питання, то з січня 1987 р. розпочалася прогресуюча дестабілізація номенклатурної системи та втрата нею власних позицій. Реформування партійного апарату призвело до скорочення номенклатурних посад майже утричі, проте так і не сприяло підвищенню конкурентоспроможності партійних кадрів в умовах альтернативних виборів.

Ключові слова: партійно-радянська номенклатура, В. Щербицький, ЦК КПУ, кадрова політика, перебудова, реформування, вибори.

Особливий інтерес до кадрової політики та партійної номенклатури років перебудови зумовлений тим, що політична соціалізація сучасної української еліти переважно припадала саме на цей період. Вітчизняний політикум отримав у спадок від УРСР не лише численних діячів з партійним минулим, але й цілу низку номенклатурних традицій, які продовжують відігравати помітну роль у практиках сучасної еліти України. Тому різноаспектне вивчення керівних кадрів УРСР завершального етапу існування Радянського Союзу може дозволити з'ясувати витоки деяких процесів, що відбуваються в українському істеблішменті доби незалежності. Пропонована стаття – це спроба здійснити детальний аналіз особливостей кадрової політики В. Щербицького, факторів впливу на добір та розстановку кадрів, динаміки кадрових ротацій та наслідків політичної реформи М. Горбачова для партійно-радянської номенклатури УРСР.

В осмисленні цієї проблеми умовно можна виділити два періоди: перший охоплює 1985–1991 рр., другий – всю пострадянську добу. У радянських дослідженнях проблема керівних кадрів вивчалася під пильним контролем партії та розглядалася виключно у межах дисциплін “Партійне будівництво” та “Історія КПРС” (А. Горбул, О. Спірін, М. Чепурний, М. Карабанов, С. Яловега). Велика заслуга у подоланні застарілих наукових підходів належала І. Курасу, який вперше в українській історико-партійній історіографії розкритикував механізми селекції керівних кадрів. Однак фрагментарність у висвітленні проблеми та перенасиченість праць реформаторською риторикою свідчать про збереження апологетично-обслуговуючого характеру науки. Пострадянська історіографія проблеми характеризується розмаїттям теоретико-методологічних підходів до вивчення номенклатури та поступовим переходом від тотальної критики номенклатури до виваженого аналізу. Піонерами дослідження становища КПУ у другій половині 80-х–на початку 90-х рр. ХХ ст. можна вважати М. Карабанова та В. Литвина. У колективній праці з історії державного управління в Україні Г. Кривчик та С. Серьогін розкрили радянську систему управління на останніх етапах її існування, приділивши особливу увагу питанням кадрової політики. Однак, кадрова політика періоду перебудови та номенклатура УРСР й досі залишаються маловивченими.

Питання про перегляд засад кадрової політики в УРСР постало ще у 1972 р., коли першим секретарем ЦК КПУ був обраний В. Щербицький. Він виробив систему принципів роботи з кадрами, що відігравали основну роль у процесі добору та розстановки керівних працівників номенклатури фактично до січня 1987 р. та здійснив суттєві кадрові перестановки, замінивши на постах перших секретарів обкомів 35 осіб [2, с. 452]. Такі масштабні кадрові зміни очевидно були пов'язані з прагненням підібрати “власну” команду та здійснити чистки в партії, що були логічним наслідком усунення П. Шелеста з посади. За спогадами Я. Погребняка, з приходом у ЦК В. Щербицького зростає вимогливість у всіх партійних та управлінських сферах, в республіці, областях, у всіх ланках народного господарства [8, с. 189]. Разом з тим, В. Щербицьким було закладено фундамент низці суперечливих і подекуди негативних практик. До них слід віднести суб'єктивістський підхід у доборі кадрів, що проявився у просуванні кар'єрними сходами значної кількості вихідців з Дніпропетровської області та віковий застій кадрів, особливо на високих посадах.

“Земляцький” підхід в реалізації кадрової політики В. Щербицького закономірний, оскільки він сам належав до “дніпропетровської сім'ї” і разом з Л. Брежневим стояв біля витоків її створення. Його роль та масштаб (понад 20 висуванців В. Щербицького були переміщені на високі республіканські пости) дають підстави пояснювати рекордний термін перебування В. Щербицького при владі саме “законами” кланової підтримки. Разом з тим принцип земляцтва в кадровій політиці В. Щербицького часто був невинуватим – на керівні посади в УРСР потрапляли люди, компетентність яких не відповідала займаній посаді.